

ความหลากหลายทางนิเวศวัฒนธรรมบางปลาสร้อย: ฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

A Variety of Bang Plasoi Ecological Aspect of Culture: Foundation and Intelligence Power of Chon Buri

ภารดี มหาขันธ์ (Paradee Mahakhan)¹

นันท์ชญา มหาขันธ์ (Nanchaya Mahakhan)²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาความหลากหลายทางภูมินิเวศ และวัฒนธรรมเมืองบางปลาสร้อย 2) ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ 3) สังเคราะห์ปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า เมืองบางปลาสร้อยเป็นเมืองท่าจอดพักสินค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนต้น มีภูมินิเวศที่หลากหลาย สมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรมนุษย์ นำมาซึ่งความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์บางปลาสร้อย (ชลบุรี) สะท้อนให้เห็นนโยบายการปกครองที่สำคัญของผู้ปกครองราชอาณาจักร และรัฐไทยในแต่ละยุคสมัยซึ่งมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างฐานรากและเป็นภูมิพลังให้แก่ชลบุรี เช่น นโยบายการเพิ่มกำลังคน นโยบายสร้างความสัมพันธ์กับชาวตะวันตก นโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองกับจักรวรรดินิยมตะวันตก นโยบายปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค นโยบายขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกสู่ภูมิภาค การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรสนธิสัญญาร่วมป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นโยบายสร้างความมั่นคงด้านพลังงาน รวมทั้งนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเล

¹ สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

² ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่กำหนดให้ชลบุรีเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคด้านธุรกิจการค้า และการบริหารงานภาครัฐ แหล่งฉบับเป็นท่าเรือสมัยใหม่ของประเทศ พัทยาเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ควบคู่ไปกับศูนย์พาณิชย์ และธุรกิจการค้า นโยบายของรัฐแต่ละยุคสมัย ล้วนช่วยเสริมฐานราก และเป็นภูมิพลังให้แก่ชลบุรีไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความหลากหลายทางภูมินิเวศ และวัฒนธรรมภูมิปัญญา

คำสำคัญ: นิเวศวัฒนธรรม, ภูมินิเวศ, ฐานราก, ภูมิพลัง

Abstract

This research, relied upon historical method, aimed 1) to examine the varieties of landscape ecology and culture of Bang Plaso, 2) to study the historical development, and 3) to synthesize foundation and intelligence power of Chon Buri.

The findings revealed that Bang Plaso, from Ayutthaya period to the beginning of Rattanakosin period, was a port town with various types of landscape and abundance of natural, tourism, and human resources. These resulted in varieties of culture and wisdom of lifestyles and occupations. The historical development of Bang Plaso reflected the significant governmental policies of the kingdom ruler and Thai state in each period. The Policies played important role in the development of foundation and intelligence power of Chon Buri. The policies included policy on manpower increasing, policy on Western affairs, policy on lessening the political tension from Western imperialism, policy on revolution of regional government regulations, policy on expansion of tertiary education to regions, becoming a member of The Southeast Asia Treaty Organization—SEATO, policy on energy security, and policy on eastern coastal area development which appointed Chon Buri to become trading center of the east and center of governmental administration. As a result, Laem Chabang Sea Port was established. Pattaya was increasingly

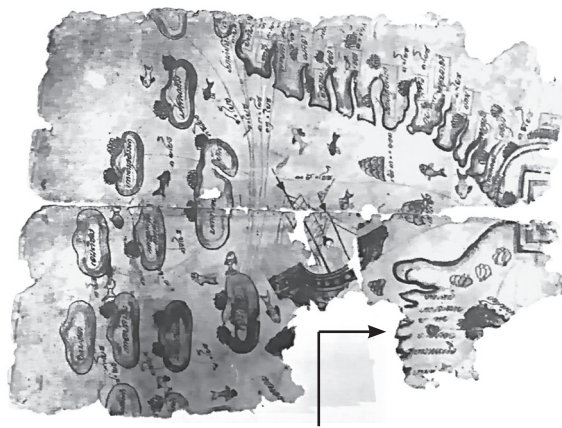
promoted as a tourist city and commercial center. Policy of the government in each period entirely strengthened the foundation and the intelligence power of Chon Buri within various landscapes and culture of wisdom.

Keywords: Cultural Ecology, Landscape Ecology, Foundation, Intelligence Power

บทนำ

หนังสือชลบุรีภาคต้น เรียบเรียงไว้ว่า “มีคำเล่าสืบกันมาว่า ครั้งโบราณเรียกเมืองชลบุรีว่า “เมืองบางปลาสร้อย” ในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏชื่อเมืองชลบุรี แต่ปรากฏชื่อเมืองท่าชายฝั่งทะเลในเขตจังหวัดชลบุรี 4 เมือง คือ เมืองบางทราย เมืองบางปลาสร้อย เมืองบางพระเรือ และเมืองบางละมุง ชื่อเมืองชลบุรีมาปรากฏในเอกสารทำเนียบศักดิ์ดินาหัวเมือง มหาศักราช 1298 (พ.ศ. 1919) ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพริ้ว) เอกสารดังกล่าวปรากฏชื่อเมืองชลบุรีเป็นเมืองจัตวา ผู้รักษาเมืองเป็น “ออกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร” นา 2400 ขึ้นประแดงอินทปัญญาซ้าย หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าเล่าว่าชลบุรีเป็นเมืองสวยไม้แดง (กรมศิลปากร, 2483, หน้า 6)

ภาพแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา: แสดงที่ตั้งเมืองบางปลาสร้อย

บางปลาสร้อย

ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ อ้างถึงในศรีศักรวัลลิโภดม, 2545, หน้า 3

หนังสือที่ระลึก 80 ปี สุบิน สืบสงวน เขียนไว้ว่า “สถานที่ตั้งเมืองชลบุรีในปัจจุบันแต่ก่อนคนในพื้นที่และคนเมืองหรือแผนที่ของทางราชการก็ตี เรียกว่า “บางปลาสร้อย” คนจีนเรียก “มั่งกะส้วย” (สุบิน สืบสงวน, 2518, หน้า 69) ซึ่งสอดคล้องกับหนังสือนิราศเมืองแกลง ของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งขึ้นในปี พ.ศ. 2350 (ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) เรียกพื้นที่ที่ตั้งเมืองชลบุรีว่า บางปลาสร้อย ในขณะที่เอกสารทางราชการเรียกพื้นที่ดังกล่าวว่าชลบุรี มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 1919 เอกสารทางราชการมาปรากฏชื่อเมืองบางปลาสร้อยอีกครั้งในปี พ.ศ. 2459 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) กระทรวงมหาดไทยได้ดำเนินการขอเปลี่ยนคำเรียกหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคจาก “เมือง” เป็น “จังหวัด” และเปลี่ยนตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด พร้อมทั้งขอเปลี่ยนชื่ออำเภอตามชื่อตำบลที่เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า “นามอำเภอบางแห่งเป็นนามเมือง หรือสถานที่ที่มีตำนานควรคงไว้ตามเดิม นอกจากนั้นให้เปลี่ยนไปตามที่เสนอ...” ด้วยเหตุนี้เมืองชลบุรีจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดชลบุรี “อำเภอเมือง” เปลี่ยนเป็น “อำเภอบางปลาสร้อย” (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (2453-2498) เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.2/1.23) ปัจจุบันบางปลาสร้อยเป็นเพียงชื่อตำบล ตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเมืองชลบุรี

เมืองบางปลาสร้อย เมืองท่าชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในเขตเมืองชลบุรีตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างราชอาณาจักรไทยกับต่างประเทศมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสมัยที่การค้าระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศเพื่อพูนภาคเมืองบางปลาสร้อยซึ่งเป็นเมืองท่าจอดพักเรือพาณิชย์จากนานาประเทศ จึงเป็นที่รู้จักและสนใจของชาวต่างประเทศจำนวนมากที่เข้ามาค้าขาย หรือประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการค้าทางทะเล ชาวต่างชาติเหล่านั้นจำนวนหนึ่งได้ตัดสินใจตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองบางปลาสร้อยเป็นการถาวรมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ซึ่งมีทั้งชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวเปอร์เซีย ชาวมอญ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนโพ้นทะเลอพยพเข้ามาหลายยุคหลายสมัยอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันชุมชนบ้านสะพาน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองบางปลาสร้อยในอดีต ชาวชุมชนกว่าร้อยละ 50 เป็นคนไทยเชื้อสายจีน เช่นเดียวกับชุมชนสองฝั่งถนนวิจิตรปราการในปัจจุบัน อัตลักษณ์ของชุมชนบางปลาสร้อยที่สะท้อนร่องรอยวิถีชีวิตของผู้คนและบทบาทของเมืองบางปลาสร้อยในอดีตได้ชัดเจนมากด้านหนึ่งคือ ชาวชุมชนส่วนใหญ่ (ในอดีต) สร้างบ้านเรือนอยู่

ในทะเล โดยต่อเป็นสะพานยื่นลงไปในทะเลแล้วปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัย 2 ฟากของสะพาน (ชุมชนบ้านสะพาน) ท่านสุบิณ สืบสงวน (ปัญญาชนท้องถิ่น ชุมชนบ้านสะพาน) ท่านได้เขียนเรื่องชุมชนที่ท่านอยู่ไว้ว่า “...คำนวณโดยคิดเอาบ้านเรือนโรงที่อยู่ในเขตตัวเมืองรวมกันแล้วแบ่งเป็น 7 ส่วน ปรากฏว่ามีบ้านเรือนที่อยู่ในทะเลถึง 5 ส่วน ปลูกอยู่บนฝั่งเพียง 2 ส่วนเท่านั้น...” (สุบิณ สืบสงวน, 2518, หน้า 78)

ภาพชุมชนบ้านสะพาน

ถึงแม้ว่าสถานการณ์การเมืองท่าบองเส้นทางการค้าระหว่างประเทศของเมืองบางปลาสร้อยจะสิ้นสุดไปนานแล้ว แต่ชุมชนบ้านสะพานยังคงดำรงอยู่และยังเป็นชุมชนที่ยังมีชีวิตชีวาอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางภูมิโนเวศเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปหลายยุคหลายสมัย แต่ข้อมูลที่จะใช้อธิบายเรื่องราวของเมืองบางปลาสร้อย เมืองท่าชายฝั่งทะเลชลบุรีเมื่อกว่า 600 ปีที่ผ่านมาแทบจะไม่มีใครได้เคยพบหรือศึกษาได้เลย ยิ่งเวลาผ่านพ้นเนิ่นนานต่อไปอีก หลักฐานจะยิ่งหายากขึ้นโดยลำดับ เมืองที่เคยรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในอดีตก็จจะเลือนหายไปจากประวัติศาสตร์ของชาติและของท้องถิ่น จึงใคร่เสนอขอใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ สืบค้น รวบรวม ข้อมูลหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์และมีใช้ลายลักษณ์ และจัดการกับข้อมูล (ตรวจสอบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ เชื่อมโยง) เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา รวมทั้ง

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อมโยงระหว่างเมืองบางปลาสร้อยกับจังหวัด ชลบุรี จะเป็นไปได้ใหม่กว่า ความหลากหลายทางด้านภูมิโนเวศวัฒนธรรมภูมิปัญญา ของเมืองบางปลาสร้อยและนโยบายของผู้ปกครองราชอาณาจักร และรัฐไทยในแต่ละ ยุคสมัย จะเป็นปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาความหลากหลายของภูมิโนเวศ สังคม และวัฒนธรรมภูมิปัญญา เมืองบางปลาสร้อย
2. ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จากเมืองบางปลาสร้อย-ชลบุรีปัจจุบัน
3. สังเคราะห์ปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่: เมืองบางปลาสร้อยตามแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา และหลักฐานอื่น ๆ (ซึ่งมิได้มีการระบุขอบเขตไว้) จึงอนุมานตามแนวพรมแดนธรรมชาติดังนี้ ทิศเหนือจรดคลองสังเขป ทิศใต้จรดคลองบางโปรง ทิศตะวันตกจรดอ่าวไทย ทิศตะวันออกรวมพื้นที่บางส่วนของอำเภอพานทอง และบางส่วนของอำเภอบ้านบึง
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองบางปลาสร้อย-จังหวัดชลบุรี ภูมิโนเวศ ภูมิสังคมและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น บางปลาสร้อยรวมทั้งปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับเมืองบางปลาสร้อย (อำเภอเมืองชลบุรีปัจจุบัน) ทั้งในด้านภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมภูมิปัญญา
2. ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จากเมืองบางปลาสร้อยถึงชลบุรีในปัจจุบัน
3. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ผลการวิจัย

ภูมิสังคมและวัฒนธรรมบางปลาสร้อย

เมืองบางปลาสร้อย เป็นเมืองท่าที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ในเขตจังหวัดชลบุรี ซึ่งปรากฏชื่อในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา 4 เมือง คือ บางทราย อยู่ตอนเหนือ ถัดลงมาคือบางปลาสร้อย ต่อจากบางปลาสร้อยไปทางใต้ เป็นบางพระเรือ ส่วนที่อยู่ใต้สุดของชายฝั่งทะเลชลบุรีสมัยนั้นคือ บางละมุง ชุมชนดังกล่าวพัฒนาขึ้นเป็นบ้านเป็นเมือง เมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 20 สันนิษฐานว่า เมืองศรีโพธิ์ที่บางทรายจะพัฒนาขึ้นเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศ ก่อนอีก 3 ชุมชนที่กล่าว ต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ทำให้ชายฝั่งทะเลของเมืองศรีโพธิ์โลถูกโคลนเลนที่ถูกพัดพามาจากปากน้ำบางปะกงทับถมจนตื้นเขิน เรือสินค้าไม่สามารถเข้าจอดเทียบท่าได้เหมือนแต่เดิม ทำเรือพาณิชย์จึงต้องเลื่อนตัวลงมาที่บางปลาสร้อยชุมชนบางปลาสร้อยจึงขยายตัวคึกคักมีชีวิตชีวาขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ผู้คนทั้งจากในเมืองต่างเมือง และต่างประเทศ ต่างมาประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับการค้าสำเภาจนที่ดินริมฝั่งทะเลเมืองบางปลาสร้อยไม่เพียงพอให้ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย จึงมีการต่อสะพานยื่นลงไปในทะเล แล้วสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเชื่อมต่อกับสะพานทั้งสองฟากของสะพาน

ความหลากหลายทางภูมินิเวศ

ที่ตั้งลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมของเมืองบางปลาสร้อยด้านตะวันตกจรดอ่าวไทยส่วนที่เป็นเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศ จึงมีเรือสินค้าจากนานาประเทศมาจอดพักขนถ่ายสินค้า ซื่อเสียบึงและช่อมบ่ารุ่งทั้งขาเข้าและขาออกจากราชอาณาจักรไทย ริมฝั่งเป็นที่ราบชายทะเลน้ำท่วมถึงมีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ โกงกาง แสม ลำภู ฯลฯ มีหาดเลนที่อุดมสมบูรณ์ด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา ปัจจุบันมีการทำฟาร์มหอยแมลงภู่ และหอยนางรม และมีการเพาะเลี้ยงปลาน้ำกร่อย (ปลากะพง) ไกลออกไปจากฝั่งเป็นท้องทะเลที่อุดมไปด้วยปลานานาชนิด กุ้ง ปูม้า ปลาหมึก ฯลฯ มีการทำโป๊ะน้ำตื้น โป๊ะน้ำลึก อวนลาก อวนรุน อวนไถหมึก อวนลอย ปลา ปู กุ้ง อวนล้อมจับปลากะตัก ฯลฯ ประมงเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้แก่เมืองชลบุรีมาก

ไม่แพ้อาชีพอื่น ๆ ด้านเหนือแถบตะวันตก เป็นที่ลุ่มตื้นน้ำทะเลท่วมถึง เหมาะแก่การทำนาเกลือ มีการทำนาเกลือในเขตตำบลคลองตำหรุ ด้านใต้ในอดีตพื้นที่เป็นป่า เขา เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ตามหุบเขามิ่ดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก (ทำไร่ ทำสวน ทำนา) ด้านตะวันออก พื้นที่เป็นป่าเขาเช่นกัน มีฝนตกชุก ส่วนที่เป็นที่ราบต่ำฝนตกน้อยกว่าแถบภูเขา ในเขตที่ทำการกสิกรรม นอกจากพื้นที่ที่เป็นลำรางหรือห้วยหนองแล้วไม่มีน้ำท่วมเลย ชาวนาในเขตนี้มักจะยกคันนากักน้ำไว้จึงมีน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าวในฤดูทำนา

ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญา

ความหลากหลายด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่มีมาจากความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ของประชากรในพื้นที่ ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า เมืองบางปลาสร้อย เป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศ จึงเป็นที่รู้จัก และมีชาวต่างประเทศเข้ามาประกอบอาชีพ แล้วตัดสินใจตั้งถิ่นฐาน อยู่หลายชาติ หลายภาษา และหลายวัฒนธรรมความเชื่อและภูมิปัญญา เขาเหล่านั้นเข้ามาพร้อมกับความหวัง ความเชื่อ ทักชะความเชี่ยวชาญในการประกอบอาชีพ ประชากรในพื้นที่อำเภอเมืองชลบุรีปัจจุบัน (คือพื้นที่เมืองบางปลาสร้อยในอดีต) กว่าร้อยละ 50 เป็นคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นชาวจีนโพ้นทะเลอพยพเข้ามาประกอบอาชีพ แล้วตัดสินใจตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างถาวร อาชีพที่บรรพชนชาวจีนนำมาแต่อดีตคือ ทำการกสิกรรม (ปลูกพืชผัก พืชสวน พืชไร่) เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และสุกร ทำประมง และเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ค้าขาย งานบริการ ขับเรือ ขนถ่ายสินค้า รับจ้างทั่วไป งานช่าง เช่น ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ต่อเรือ ช่างแกะสลักหิน ฯลฯ อุตสาหกรรมกรรมการเกษตร เช่น ทำน้ำตาลอ้อย (น้ำตาลทรายแดง) น้ำมัน (ถั่วลิสง) แป้งมัน เครื่องดื่ม (สุรา และอื่น ๆ) อุตสาหกรรมสิ่งทอ ฯลฯ การเงิน การธนาคาร ฯลฯ นอกจากคนไทยเชื้อสายจีนแล้ว ยังมีคนไทย เชื้อสายลาว เชื้อสายมอญ ซึ่งมีวัฒนธรรมความเชื่อ และทักษะภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพใกล้เคียงกับคนไทยโดยทั่วไปคือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ และงานหัตถกรรมจำพวกทอผ้า จักสาน ส่วนคนเชื้อสายมอญชำนาญการทำเครื่องปั้นดินเผา และอิฐดินเผา (อิฐมอญ) ที่ใช้ในการก่อสร้างศาสนสถาน กำแพงเมือง รวมทั้งที่อยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์

ส่วนที่มีบรรพชนเป็นชาวอินเดียนอร์เทีย ญวน (เวียดนาม) และอื่น ๆ ซึ่งมีความชำนาญด้านการค้า และการเดินเรือ ถึงแม้จะมีจำนวนคนไม่มากนัก แต่ในอดีตก็เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมภูมิปัญญา และเป็นภูมิพลังของชลบุรีด้วยเช่นกัน หลักฐานที่แสดงความหลากหลายทางด้านความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ ศาสนสถานต่าง ๆ ในเขตอำเภอเมืองชลบุรีปัจจุบันซึ่งมีวัดและสำนักสงฆ์กว่า 60 แห่ง โบสถ์คาทอลิกและโปรเตสแตนท์กว่า 10 โบสถ์ มัสยิด 1 มัสยิด ศาลเจ้าและวัดจีนจำนวนมาก ศาสนสถานแต่ละแห่ง ต่างมีกิจกรรมประเพณีหลายรูปแบบ บางศาสนสถานกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งภายในจังหวัดต่างจังหวัด และต่างประเทศ เข้ามาท่องเที่ยวชมความงามทางศิลปะ มาประกอบพิธีบ๊อดเป่า สะเดาะเคราะห์ หรือขอโชคขอลาภ ความเป็นศิริมงคล และความสำเร็จในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคต

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

สมัยกรุงศรีอยุธยา: ชุมชนบางปลาสร้อยพัฒนาขึ้นเป็นเมืองท่าบนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างราชอาณาจักรอยุธยากับนานาประเทศ แทนที่เมืองศรีพโล ซึ่งสูญเสียดังกล่าวเพราะการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ สมัยกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นยุคทองของการค้าทางทะเล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าปราสาททองการค้าระหว่างประเทศขยายตัวอย่างกว้างขวาง พระองค์ต้องทรงตั้งพระคลังสินค้าขึ้นเป็นหน่วยงานกลาง และรับชาวต่างชาติที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการค้า การเดินเรือ และพิธีการทางการทูตเข้ามาบริหารจัดการ เช่น รับผู้เชี่ยวชาญทางการค้าชาวจีน มาดูแลการค้าระหว่างราชอาณาจักรอยุธยากับประเทศทางเอเชียตะวันออก และตะวันออกเฉียงใต้ ตำแหน่งเจ้ากรมท่าซ้าย (พระ(ยา)โชฎีกาฯเสนาบดี) และรับผู้เชี่ยวชาญชาวเปอร์เซียมารับผิดชอบการค้ากับประเทศทางเอเชียใต้ เอเชียตะวันตกในตำแหน่งเจ้ากรมท่าขวา (จุฬาราชมนตรี)

สินค้าออกที่สำคัญของราชอาณาจักรอยุธยา ได้แก่ ของป่า เครื่องเทศ สมุนไพร และข้าว

สินค้าเข้าเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยสำหรับชนชั้นสูง เช่น ผ้าแพรผ้าไหมจากจีน ผ้าลายจากอินเดีย พรมจากเปอร์เซีย เครื่องแก้วจากยุโรป เป็นต้น

เรือพานิชที่เข้ามาติดต่อกับราชอาณาจักอยุธยาไม่ว่าจะมาจากทะเลจีนใต้หรือทะเลอันดามัน ทั้งขาเข้าและขาออกจะแวะจอดพัก ขนถ่ายสินค้า จัดหาเครื่องอุปโภค บริโภค ซ่อมบำรุงเรือที่เมืองบางปลาสร้อย เมืองบางปลาสร้อย จึง... มั่งคั่ง หลากหลาย ด้วยผู้คน สินค้า และกิจกรรมในการดำเนินชีวิต มีโอกาส และมีชีวิตชีวา ทำทนายความสามารถและสติปัญญา ตลอดระยะเวลาราว 400 ปี

สมัยกรุงธนบุรี: สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือที่คนทั่วไปขนานพระนามพระองค์ ว่า “พระเจ้าตากสิน” เป็นลูกครึ่งไทย-จีน บิดาเป็นชาวจีนชื่อ “เจิ้งยั้ง” มารดาเป็นคนไทยชื่อ “นกเอี้ยง” เมื่อพระองค์ทรงกอบกู้กรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้แล้ว ทรงสถาปนาศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจใหม่ที่กรุงธนบุรี ชาวจีนจากเฉิงไห่ บ้านเกิดของพระบิดาและชาวจีนในเขตรอบ ๆ เมืองซันโถว ในมณฑลกวางตุ้งตัดสินใจอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในราชอาณาจักรไทยสมัยนั้นให้ทรงสนะว่าการที่ราชอาณาจักรไทยสามารถกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจได้อย่างรวดเร็ว ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ไม่นาน เพราะมีคนจีนเป็นกำลังสำคัญ ในการขุดค้นสมบัติจากซากปรักหักพัง ได้เงินทองจำนวนมาก มาใช้หมุนเวียน ในราชอาณาจักรธนบุรี ด้วยความอุตสาหกรรมและความชำนาญทางการพาณิชย์ และอุตสาหกรรม (สกินเนอร์, 2546, หน้า 19-29)

ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงแต่งตั้งให้บุตรของเจ้าพระยาจักรี (หมุด) หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “เจ้าพระยาจักรีแขก” ที่ชื่อหวัง เป็น “พระชลบุรีศรีมหาสมุทร” ผู้รั้ง(รักษา) เมืองชลบุรี เชื้อสายของเจ้าพระยาจักรีแขก ได้เป็นเจ้าเมืองชลบุรีสืบต่อกันมาจนถึงยุคปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (จังหวัดชลบุรี, 2544, หน้า 54-55)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น: เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองชลบุรี คือ

1. องค์เชียงสี้อ (พระเจ้าเวียดนามยาลอง) ลี้ภัยทางการเมืองจากเวียดนาม มาอยู่ที่เกาะกระบือ เมืองชลบุรี และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ให้เข้าไปพำนักอยู่ที่ใต้บ้านต้นสำโรง (ต่อมาได้เป็นบ้านของกงสุลโปรตุเกส) ก่อนกลับไปกอบกู้บ้านเมือง และได้เถลิงถวัลยราชสมบัติเป็น “พระเจ้าเวียดนามยาลอง”

2. ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชลบุรีเพิ่มมากขึ้น และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกพื้นที่ทำไร่อ้อยและโรงงานน้ำตาลอ้อย (น้ำตาลทรายแดง) ซึ่งเป็นสินค้าหลักที่ทำรายได้ให้แก่จังหวัดชลบุรี

3. เกิดบ้านเมืองใหม่ขึ้นทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบางปลาสร้อย โดยกลุ่มลาวอาสาปากน้ำในปี พ.ศ. 2371 เมืองใหม่นี้ได้รับพระราชทานนามว่า “เมืองพนัสนิคม” เมืองนี้ต่อมาถูกรวมกับเมืองชลบุรีและเมืองบางละมุง เป็นเมืองชลบุรีในช่วงที่มีการปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค (ภารดี มหาพันธ์, 2552, หน้า 97-99)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่-ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475: เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ คือ

1. การผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างราชอาณาจักรไทยกับจักรวรรดินิยมตะวันตก ด้วยการยอมทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับอังกฤษ-ฝรั่งเศส ประเทศอื่น ๆ ในยุโรป สหรัฐอเมริกา และบางประเทศในเอเชียรวมกว่า 10 ประเทศ สนธิสัญญาดังกล่าวรู้จักกันในนาม “สนธิสัญญาชุดเบาว์ริง” ผลของสนธิสัญญานี้ ถึงแม้จะทำให้ประเทศไทยสามารถประคับประคองเอกราชไว้ได้ตามสภาพการณ์ของสมัยนั้น แต่ราชอาณาจักรสยามก็ต้องเสียอธิปไตยทางการศาล และการจัดเก็บภาษีอากรการค้ากับประเทศคู่สัญญา ส่วนผลกระทบทางเศรษฐกิจหลังการทำสนธิสัญญาชุดนี้แล้ว การค้าระหว่างประเทศของไทยขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น ข้าวกลายเป็นสินค้าออก ที่นำรายได้เข้าประเทศได้มากกว่าสินค้าชนิดอื่น ๆ แต่วิธีการทำน่ายังใช้วิธีเดิม ผลผลิตข้าวที่เกิดขึ้นเป็นฝีมือคนไทย (+ลาว +มอญ) แต่ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการเรื่องการค้า และอุตสาหกรรม (เป็นผู้ค้าภายในประเทศ และเป็นเจ้าของโรงสี) ส่วนชาวยุโรปเป็นผู้ส่งข้าวเป็นสินค้าออก ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยยังไม่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเท่ากับอัตราการเพิ่มขึ้นของผลผลิตข้าว ส่วนผลประโยชน์ได้ทางสังคมก็คือ การผ่อนปรนเรื่องการเกณฑ์แรงงานภาคบังคับ มีการจ้างแรงงานชาวจีนมาทำงานโยธาแทนไพร่เกณฑ์ที่มีการนำเข้าชาวจีนจำนวนมาก และชาวจีนเริ่มกระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของไทย

2. การปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค พ.ศ. 2437-2450 เป็นช่วงเวลาที่ถูกครองไทยนำวิทยาการจากตะวันตกมาปรับใช้พัฒนาประเทศ นำระบบ “เทศาภิบาล” มาใช้พัฒนาราชอาณาจักรไทย ให้เป็นรัฐชาติตามแบบสมัยใหม่ ในส่วนของจังหวัดชลบุรีเกิดการรวมเมืองบางปลาสร้อย (ชลบุรี) เมืองบางละมุง และเมืองพนัสนิคม เข้าเป็นเมืองแบบใหม่เพียงเมืองเดียว ใช้ชื่อว่า “เมืองชลบุรี” ขึ้นกับมณฑลปราจีนบุรี กระทรวงมหาดไทย

ชลบุรีหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 1-5 (พ.ศ. 2504-2529)

ในช่วงเวลาดังกล่าวมีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการของจังหวัดชลบุรี ในด้านการปกครองท้องถิ่น การสาธารณสุข การคมนาคม การท่องเที่ยว การศึกษา ความมั่นคงด้านพลังงาน การปรับปรุงและพัฒนาการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ดังนี้ คือ

1. กำหนดเทศบาลเมืองชลบุรี ในปี พ.ศ. 2478
2. กำหนดและพัฒนากองโรงพยาบาลชลบุรี
3. การเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคม (เกิดถนนสุขุมวิท) พ.ศ. 2485
4. สร้างที่พักตากอากาศและเรือนรับรองของรัฐบาลที่เขาสามมุข แหลมแท่น และสถานตากอากาศบางแสน พ.ศ. 2486
5. กำหนดสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกในส่วนภูมิภาค (วิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน) ที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองจังหวัดชลบุรีในปี พ.ศ. 2498
6. เกิดอุตสาหกรรมปิโตรเลียมที่ศรีราชา (โรงกลั่นน้ำมันไทยออยล์ พ.ศ. 2504 โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียมเอสโซ่ พ.ศ. 2510 และคลังปิโตรเลียมศรีราชา (ปตท.))
7. กำหนดเมืองพัทยา เริ่มจากเป็นที่พักตากอากาศของทหารสหรัฐอเมริกา จากสมรภูมิเวียดนาม ในปี พ.ศ. 2502
8. การสร้างเมืองใหม่ของจังหวัดชลบุรี: โครงการปรับปรุงที่ดินสาธารณะประโยชน์ชายทะเลอำเภอเมืองชลบุรี

ชลบุรีช่วงแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (พ.ศ. 2524-2543)

ช่วงเตรียมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 เป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาการขาดเสถียรภาพทางการเงินการคลัง รวมทั้งขาดดุลการค้าและการชำระหนี้ แผนพัฒนาฉบับที่ 5 จึงถูกกำหนดให้เป็นทั้งแผนรับและแผนรุก แผนรับคือการแก้ปัญหาเร่งด่วนของประเทศ ส่วนแผนรุกคือการพัฒนาชนบทยากจน พัฒนาเมืองหลัก กระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและสร้างบรรยากาศความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยทำเป็นแผนชื่อ “แผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก” (Eastern Seaboard Development Program) เป็นยุทธศาสตร์แบบผสมผสานภาครัฐและเอกชน โดยภาครัฐเป็นผู้ลงทุนด้านสาธารณูปโภค และอุตสาหกรรมหลักพื้นฐาน ภาคเอกชนลงทุนอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เพื่อสนับสนุนการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมออกสู่ภูมิภาคอย่างเป็นระบบ โดยมีระยะเวลาของแผน 20 ปีตั้งแต่ พ.ศ. 2524-2543 แผนนี้มีเป้าหมายการพัฒนา 3 ด้าน คือ 1. พื้นที่เป้าหมาย 2. เป้าหมาย ทางเศรษฐกิจ และ 3. เป้าหมายด้านการพัฒนาชนบท พื้นที่เป้าหมายการพัฒนานี้คือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยแบ่งเป็น 2 เขต คือ พื้นที่บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรีให้เป็นที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์ และอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อมที่ไม่มีปัญหาด้านมลพิษ ส่วนพื้นที่บริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง ให้เป็นอุตสาหกรรมทันสมัย เป็นแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมที่สำคัญ คือ โรงแยกก๊าซ อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมปิ๋ยเคมี อุตสาหกรรมที่มีการนำเข้าวัตถุดิบ และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ควรตั้งอยู่ใกล้ท่าเรือน้ำลึก ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจจะระยะแรกคือ เกิดการจ้างงานทั้งทางตรงและทางอ้อมประมาณ 3 แสนคน ช่วยประหยัดเงินตราต่างประเทศประมาณปีละ 4 หมื่นล้านบาท เนื่องจากมีอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเป้าหมายด้านการพัฒนาชุมชนตามแผน เมืองชลบุรีจะเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคที่ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้นทั้งในเชิงธุรกิจการค้า และการบริหารงานภาครัฐ แหลมฉบังจะเป็นเมืองท่าสมัยใหม่ของประเทศ พัทยาจะเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่ไปกับเป็นศูนย์พาณิชย์และธุรกิจการค้า ส่วนมาบตาพุดจะเป็นเมืองอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ เมื่อระยองจะเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษาและวิจัยด้านเทคโนโลยี (เสนาะ อุณาภูล, 2552, หน้า 143-144)

ปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ปัจจัยที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรีไว้เป็น 3 ประการ คือ 1) ปัจจัยด้านภูมินิเวศ (ที่ตั้งและความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม) 2) ปัจจัยด้านนิเวศวัฒนธรรม (ความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา) 3) ปัจจัยด้านนโยบายของรัฐ (ในแต่ละยุคสมัย)

1. ความหลากหลายทางภูมินิเวศ: ที่ตั้งเมืองบางปลาสร้อย (เมืองชลบุรี) ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างราชอาณาจักรไทยกับนานาประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีสภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย มีทั้งที่ราบลูกคลื่นและเนินเขา ที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบลุ่มแม่น้ำ (บางปะกง พานทอง) ที่สูงชันภูเขา น้ำตก หาดทรายทะเล หาดเลนเกาะ ปะการังรอบ ๆ เกาะ ฯลฯ

นอกจากเมืองบางปลาสร้อยจะมีที่ตั้งที่เอื้อต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว บางปลาสร้อยยังมีทรัพยากรธรรมชาติจำพวกแร่ธาตุ ดิน น้ำ และป่าไม้ ชลบุรีมีแร่เหล็ก พลวง ซึ่งมีประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมรถยนต์ อุตสาหกรรมโลหะ (หล่อตัวพิมพ์) สิ่งทอ ยาง และอาวุธ ทรัพยากรดินของชลบุรี ถึงแม้จะไม่อุดมสมบูรณ์นัก แต่ก็เป็นที่เหมาะสำหรับการปลูกพืชไร่ (อ้อย มันสำปะหลัง สับปะรด มันเทศ เผือก ถั่วลิสง ฯลฯ) ปลูกพืชสวน จำพวกผัก และสวนผลไม้ เช่น มะม่วง ขนุน ฝรั่ง มะพร้าว สำหรับข้าวจะปลูกมากแถบลุ่มน้ำพานทอง คลองหลวง ทรัพยากรน้ำของจังหวัดชลบุรี ไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน มีเพียงลำน้ำเล็ก ๆ สายสั้น ๆ และแหล่งน้ำธรรมชาติผิวดิน ส่วนน้ำบาดาลมีไม่มากพอที่จะดึงมาใช้ในเชิงอุตสาหกรรม จึงมีการสร้างแหล่งน้ำธรรมชาติคือ อ่างเก็บน้ำต่าง ๆ (กักเก็บน้ำฝน) ในปี พ.ศ. 2536 สร้างเสร็จแล้ว 12 อ่าง ทรัพยากรป่าไม้ ก่อนยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก พื้นที่เกือบทั้งจังหวัดชลบุรีเต็มไปด้วยป่าไม้ ทั้งป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ และป่าชายเลน ความอุดมสมบูรณ์ของป่าดงดิบ และป่าเบญจพรรณ นำมาซึ่งอุตสาหกรรมป่าไม้และแปรรูปไม้กระยาเลยศรีราชา ซึ่งเป็นบริษัททางธุรกิจขนาดใหญ่บริษัทแรกในภาคตะวันออก ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2440 และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองในพื้นที่ทางตอนใต้ของเมืองบางปลาสร้อยอย่างรวดเร็ว

กล่าวโดยสรุป ที่ตั้งและความหลากหลายทางภูมินิเวศของบางปลาสร้อย เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นฐานรากและภูมิพลังที่สำคัญต่อพัฒนาการของจังหวัดชลบุรี

2. ความหลากหลายด้านนิเวศวัฒนธรรม: การที่เมืองบางปลาสร้อย ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างราชอาณาจักรไทยกับนานาประเทศ เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองบางปลาสร้อยประกอบด้วยประชากร หลายเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม นอกจากชาวไทย พื้นเมืองแล้ว ยังมีชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวเปอร์เซีย และชาวมอญอพยพ เข้ามาประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐาน อยู่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กลุ่มลาวอาสาปากน้ำ (ลาวนครพนม) ขอเข้ามาสร้างบ้านเมืองใหม่ทางตะวันออก เจียงเหนือของบางปลาสร้อย (เมืองพนัสนิคม) ชาวจีน ชาวอินเดีย ชาวเปอร์เซีย เป็นกลุ่มผู้มีความรู้ความชำนาญและทักษะทางการค้า การเดินเรือ การช่าง (ต่อเรือ) การเกษตร การปลูกสัตว์ อุตสาหกรรมการเกษตร (น้ำตาลอ้อย/น้ำตาลทรายแดง) เจ้าภาษี นายอากร ส่วนชาวมอญชาวลาว มีความรู้ ความชำนาญ และทักษะ ในการประกอบอาชีพรวมทั้งความเชื่อ (ศาสนา, ประเพณี) ไม่แตกต่างจากชาวไทย เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรมทอผ้าและจักสาน

นอกจากทักษะ ความชำนาญ และภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ แล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังกล่าว ยังมีความเชื่อ (ศาสนา) ประเพณี พิธีกรรม ที่เขานำมา ปฏิบัติเพื่อความเป็นสิริมงคล ความหวัง และกำลังใจในการประกอบกิจการ งานอาชีพ ประจักษ์พยานส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นในพื้นที่อำเภอเมืองชลบุรีปัจจุบัน คือ มีวัดและสำนักสงฆ์กว่า 60 แห่ง มีโบสถ์คริสต์คาทอลิกและโปรเตสแตนท์ กว่า 10 แห่ง มัสยิด 1 แห่ง ศาลเจ้า และวัดจีนจำนวนมาก กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังกล่าว ในปัจจุบันมีการผสมกลมกลืนและกลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีน อินเดีย เปอร์เซีย ลาว มอญ กัมพูชา เวียดนาม ฯลฯ มีประเพณีและวิถีปฏิบัติที่ผสมกลมกลืน กับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป ความหลากหลายด้านนิเวศวัฒนธรรม เป็นความมั่งคั่งทาง วัฒนธรรมภูมิปัญญา ที่นำไปสู่ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และเป็นฐานราก และภูมิพลังของจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน

3. นโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัย: เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จัดเป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

3.1 นโยบายการเพิ่มกำลังคน: หลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 แล้วราชอาณาจักรธนบุรีเปิดรับชาวจีนอพยพจากเขาโจว (และพื้นที่ใกล้เคียง) และเปิดรับชาวมอญอพยพ มาเป็นกำลังในการฟื้นฟูราชอาณาจักรไทย รวมทั้งกวาดต้อนชาวลาวจากเวียงจันทน์ และหัวเมืองใกล้เคียงเข้ามาด้วย ในสมัยนั้นกำลังคนมีความสำคัญต่อการป้องกันและขยายพระราชอาณาจักร เป็นกำลังสำคัญในการผลิต (ทางเศรษฐกิจ) และเป็นเครื่องแสดงสถานภาพทางสังคมของผู้เป็นเจ้าของกำลังคน (อคิน ระพีพัฒน์, 2525, หน้า 164-173)

3.2 นโยบายสร้างความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก (อังกฤษและอเมริกา) โดยการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2368 (สนธิสัญญาเบอร์นี) และทำสนธิสัญญากันเองเดียวกันนี้กับสหรัฐอเมริกาในปีเดียวกัน

3.3 นโยบายผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมืองกับจักรวรรดินิยมตะวันตก ด้วยการยอมทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ฝรั่งเศส ปี 2399 และชาติอื่น ๆ ในยุโรป อเมริกา และบางประเทศในเอเชีย สนธิสัญญาชุดเบาริงนี้ส่งผลกระทบต่อราชอาณาจักรไทยทั้งด้านการเมือง การปกครอง สังคม และเศรษฐกิจ กล่าวคือ ทำให้สามารถรักษาเอกราชในส่วนที่สำคัญไว้ได้และนำไปสู่การปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดิน กฎหมาย และการศาล ด้านเศรษฐกิจ ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่นำรายได้เข้าประเทศต่อไปอีกนานนับศตวรรษ พันธ์นิคม และพานทอง (รวมบางปะกง) เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของชลบุรี ท่าตะกูด (พานทอง) เป็นท่าข้าว (ตลาดค้าข้าว) ที่สำคัญของชลบุรี

3.4 นโยบายปฏิรูปประเทศตามแบบสมัยใหม่: นำระบบเทศาภิบาลมาใช้ในการปกครองส่วนภูมิภาค รวมเมืองชลบุรี (บางปลาสร้อย) บางละมุง และพันธ์นิคม เข้าเป็นเมืองเดียวกันเรียกว่าเมืองชลบุรี รวมอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี เพิ่มความมั่นคง มั่นคง และเข้มแข็งให้แก่จังหวัดชลบุรี ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง (เป็นเมืองใหญ่มี 8 อำเภอ) ในระยะแรก พ.ศ. 2441 มีการก่อสร้างอาคารสำนักงานของส่วนราชการตามแบบสมัยใหม่ ด้านความมั่นคง ตั้งและพัฒนาสถานีทหารเรือที่บางพระในปี พ.ศ. 2445 ด้านเศรษฐกิจ นอกจากการสร้างท่าเทียบเรือ และ

อาศรัยสถานที่อ่างศิลาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่พ่อค้าวานิชแล้ว ยังมีการสร้างทำเทียบเรือ สร้างประภาคาร อาคารพักอาศัยอีก 3 หลังที่เกาะสีชัง บนฝั่งด้านในของบางพระซึ่งเดิมเป็นป่าทึบ ในปี พ.ศ. 2438 เป็นต้นมา มีคนเข้าไปถางป่าทำไร่ไถนา และตั้งโรงหีบอ้อยกันมาก ในปี พ.ศ. 2443 เมืองชลบุรีมีโรงหีบอ้อยกว่า 80 โรง ในช่วงเวลานั้นน้ำตาลทรายแดงเป็นสินค้าออกที่สำคัญมากอย่างหนึ่งของเมืองชลบุรี การสำรวจการผลิตน้ำตาลในปี พ.ศ. 2442 เก็บได้ 81,076 บาท 55 อัฐ มากกว่าปี พ.ศ. 2441 11,692 บาท 48 อัฐ รายการที่ทำเงินขึ้นมาคือ ค่านาขึ้นเพราะตรวจเก็บละเอียด ความจริงการทำนาในปี พ.ศ. 2442 ไม่ใคร่ได้ผล ค่านาในปี พ.ศ. 2443 น่าจะเก็บได้เพิ่มขึ้นมากเพราะทำนาได้ผลมากทั่วกัน เว้นแต่ที่ชายทะเลเล็กน้อย อาการค่าน้ำ อาการสมพัสดุ ในปี พ.ศ. 2442 ได้เพิ่มขึ้นมากพอสมควร ส่วนรายการที่เก็บได้น้อยลงคือ ภาษีต่าง ๆ เพราะยกเลิกไปหลายชนิด แต่ปีหน้าคงจะได้เพิ่มขึ้น เพราะผลิตน้ำตาลทราย (แดง) ได้เพิ่มขึ้นมาก (มูลนิธิพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2529, หน้า 129-130)

3.5 นโยบายของรัฐหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475: 1) นำรูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลมาใช้กับท้องถิ่นทั่วประเทศ ทำให้เกิดเทศบาลเมืองชลบุรีในปี พ.ศ. 2478 2) รับโอนโรงพยาบาลชลบุรีจากเทศบาลเมืองชลบุรีมาสังกัดกระทรวงสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2480 (สุภิญญา สืบสงวน, 2518, หน้า 133-135) โรงพยาบาลชลบุรีจึงได้รับการพัฒนาจนได้เป็นโรงพยาบาลศูนย์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นโรงพยาบาลรัฐแห่งแรกที่ผ่านมาตราฐานระดับสากล (Joint Commission International Quality Approval) 3) พัฒนาการคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางบก ทำให้เกิด “ถนนสุขุมวิท” เชื่อมกรุงเทพฯ ชลบุรีและหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเส้นทางติดต่อสะดวกทั้งทางบก ทางทะเล และทางอากาศ 4) ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีการสร้างบ้านพักสำนักนายกรัฐมนตรีที่เขาสามมุขและแหลมแท่น และสร้างสถานตากอากาศชายทะเลแห่งแรกที่หาดบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เพื่อเป็นที่พักผ่อนนอกเมืองในวันหยุด 5) ปี พ.ศ. 2498 รัฐบาลขยายการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในส่วนภูมิภาคขึ้นที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี คือวิทยาลัยวิชาการศึกษา บางแสน ต่อมาได้ยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน

ในปี พ.ศ. 2517 และเป็นมหาวิทยาลัยบูรพาในปี พ.ศ. 2533 6) ปี พ.ศ. 2500 หลังจกประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกองค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.อ.: South East Asia Treaty Organization "SEATO") ถือเป็นจุดเริ่มต้นของความเจริญเติบโตของพัทยา อันเนื่องมาจากทหารสหรัฐอเมริกาจากสมรภูมิเวียดนาม เข้ามาพักผ่อนตากอากาศที่หาดพัทยาในปี พ.ศ. 2502 จากนั้นอีกเพียง 1 ทศวรรษ พัทยาก็กลายเป็นสถานตากอากาศชายทะเลที่มีชื่อเสียงระดับโลกนานาประเทศ 7) ในด้านความมั่นคงทางพลังงาน อำเภอสรีราชากลายเป็นที่ตั้งของอุตสาหกรรมปิโตรเลียม เพราะความเหมาะสมของที่ตั้ง ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรการท่องเที่ยว และทรัพยากรที่เอื้อต่ออุตสาหกรรมบริการ การประมง และอื่น ๆ

3.6 นโยบายพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program) พ.ศ. 2524-2543: มุ่งพัฒนาให้ภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่จะเปิดระบบเศรษฐกิจของประเทศไปสู่การค้ากับนานาชาติได้อย่างกว้างขวาง มีประสิทธิภาพ และเป็นภูมิภาคที่สามารถรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กระจายออกจากกรุงเทพฯ เพื่อปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมของประเทศสู่อุตสาหกรรมใหม่ และกระจายการผลิตอุตสาหกรรมให้มากขึ้น โดยใช้ทรัพยากรภายในภาคตะวันออกและภูมิภาคใกล้เคียง ตลอดจนความได้เปรียบของแหล่งที่ตั้งเป็นตัวเร่งการพัฒนาเป้าหมายของแผนนี้มี 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการพัฒนาชุมชน และด้านพื้นที่แบ่งเป็น 2 เขต คือ บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี เป็นที่ตั้งท่าเรือพาณิชย์ และอุตสาหกรรมขนาดกลาง และขนาดย่อมที่ไม่มีปัญหาด้านมลพิษ ส่วนพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง ให้เป็นที่ตั้งโรงงานแยกก๊าซ อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี อุตสาหกรรมเหล็กที่นำเข้าวัตถุดิบ และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก

ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจ: จะทำให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นประมาณ 3 แสนคน และช่วยประหยัดเงินตราต่างประเทศได้ 4 หมื่นล้านบาทต่อไป

เป้าหมายการพัฒนาชุมชน จะพัฒนาเมืองชลบุรีให้เป็นศูนย์กลางของภูมิภาคที่ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นทั้งเชิงธุรกิจการค้า และการบริหารงานภาครัฐ แหลมฉบังจะเป็นเมืองท่าสมัยใหม่ พัทยาจะเป็นเมืองท่องเที่ยว ควบคู่ไปกับการเป็นศูนย์พาณิชย์และธุรกิจการค้า มาบตาพุดจะเป็นเมืองอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ เมืองระยอง

จะเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษาและวิจัยด้านเทคโนโลยี (เสนาะ อุณาภูณ. 2552: หน้า 144)

นโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัยที่สังเคราะห์มาทำให้ประจักษ์ได้ว่า นโยบายดังกล่าวล้วนมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของจังหวัดชลบุรีตั้งแต่ครั้งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเล (เมืองบางปลาสร้อย) ชลบุรี จนกลายเป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาคหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า นโยบายของรัฐเป็นปัจจัยที่สำคัญมากปัจจัยหนึ่ง ที่เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

ด้วยปัจจัยด้านที่ตั้ง ความหลากหลายทางภูมินิเวศ ความหลากหลายด้านนิเวศวัฒนธรรม และนโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัย ล้วนมีส่วนอย่างสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง มั่นคง และความเจริญก้าวหน้า ในด้านต่าง ๆ ของจังหวัดชลบุรี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “ความหลากหลายด้านภูมินิเวศและวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ตลอดจนนโยบายของรัฐแต่ละยุคสมัย นับแต่ครั้งเป็นเมืองบางปลาสร้อย จนถึงเป็นจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน เป็นฐานรากและภูมิพลังที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี

สรุป

ด้วยปัจจัยด้านที่ตั้งและความหลากหลายทางด้านภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม (ภูมินิเวศ) ปัจจัยด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของประชากรในจังหวัดชลบุรี และนโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัย ล้วนมีส่วนเสริมสร้างความเข้มแข็งมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของจังหวัดชลบุรี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความหลากหลายด้านภูมินิเวศ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และนโยบายของรัฐตั้งแต่ครั้งเป็นเมืองบางปลาสร้อยจนถึงปัจจุบัน เป็นฐานรากและภูมิพลังของจังหวัดชลบุรี

รายการอ้างอิง

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2445-2449). *เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14* เรื่อง “จัดการทหารเรือทางหัวเมืองชายทะเล” (7 ส.ค. ร.ศ.121-6 มี.ค. ร.ศ.125)
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2453-2498). *เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.2/1.23* แผนกปกครอง (ปักปันท้องที่ พ.ศ.2453-2498)
- กรมศิลปากร. (2483). *ชลบุรีภาคต้น*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานประชุมเพลิงศพ นางเทศ สมุทรวานนท์ ณ เมรุวัด.
- จังหวัดชลบุรี. (2544). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชลบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ฉันทน์ ขำวิไล. (2502). *100 ปี ของสุนทรภู่* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม.
- ฉันทน์ ขำวิไล. (2503). *ประชุมนิราศสุนทรภู่*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- แซรเวส, นิโคลาส. (2506). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) (สันต์ ท.โกมลบุตร, แปล) พระนคร: ก้าวหน้า
- ปาเลกัวร์ฌงป์ปติสดี. (2520). *เล่าเรื่องกรุงสยาม*. (สันต์ ท.โกมลบุตร, แปล.) กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า
- ภารดี มหาขันธ์. (2552). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี*. ชลบุรี. สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภารดี มหาขันธ์. (2527). *รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ* (พ.ศ. 2398-2475). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ลาตูแบร์, ซิมมอน, เดอ. (2510). *จดหมายเหตุลาตูแบร์ ฉบับสมบูรณ์*. (สันต์ ท.โกมลบุตร, แปล) กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.
- วิจิตรมาตรา, ชุน (2497). *เรื่องของเมืองชลข.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์.
พิมพ์แจกเนื่องในงานทอดกฐิน ณ วัดพานทอง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). *อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สกินเนอร์, วิลเลียม จี. (2548). *สังคมจีนในประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2) (พรรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ, แปล) กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- สุบิณ สืบสงวน. (2518). *ที่ระลึก 80 ปี สุบิณ สืบสงวน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ตีรณสาร.
- เสนาะ อุณาภูล. (2552). *อัตชีวประวัติและงานของเสนาะ อุณาภูล*. (พูนสิน วงศ์กลลุต, บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อคิน ระพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2521). *สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2416*. (ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรงบุญมี, แปล) กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- อินแกรม, เจมส์ ซี. (2552). *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970*. (ชูศรี มณีพุกษ์ และเฉลิมพจน์ เขี่ยมกมลลา, แปล) กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.